

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/23.166166>

Юрій МОСЕНКІС,
 доктор філологічних наук,
 професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики
 Інституту філології
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка
 (Київ, Україна) guasileus@gmail.com

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ РОМАНЧЕНКО АЛЛИ ПЕТРІВНИ
«ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ У ПРОСТОРІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ:
КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ»¹

Yurii MOSENKIS,
 Doctor of Philological Sciences,
 Professor at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics
 Institute of Philology
 Taras Shevchenko National University of Kyiv
 (Kyiv, Ukraine) guasileus@gmail.com

REVIEW
OF THE MONOGRAPH BY ROMANCHENKO ALLA PETRIVNA
“ELITE LINGUISTIC PERSONA IN SCIENTIFIC DISCOURSE SPACE:
COMMUNICATIVE ASPECTS”

Актуальність монографічної праці А. П. Романченко зумовлена необхідністю вивчення елітарної мовної особистості як носія високої мовленнєвої і передусім – національної, українськоцентричної культури, що на сучасному етапі розвитку національної свідомості, укріплення фундаментальних ціннісних пріоритетів громадянського суспільства набуває неабиякого значення і ваги. Роботу виконано в руслі доволі нового напрямку наукових досліджень – лінгвоперсонології, основи якої заклали у своїх працях іще М. Бахтін, М. Бірвіш, В. Вундт, В. фон Гумбольдт, Й. Вайсгербер, В. Виноградов, Е. Косеріу, О. Потєбня, О. Шахматов, Х. Штейнталь, а сьогодні плідно розробляють такі науковці, як Ю. Караулов, С. Воркачов, В. Гольдін, І. Сусов, Т. Сурян, С. Сухих тощо. В царині українського мовознавства ґрунтовні розробки теоретичних підвалин лінгвоперсонології та безпосередні напрацювання в прикладних реконструкціях пов'язані з працями Ф. Бацевича, А. Загнітка, Т. Космеди, І. Фаріон та інших учених, які здійснили ретельний аналіз таких видатних особистостей, як Н. Бехтерева, В. Вернадський, Д. Лихачов, О. Лосєв, Ю. Лотман, О. Реформатський, Ю. Шевельов; Т. Шевченко, О. Довженко, О. Гончар, І. Пулюй, К. Чуковський, репрезенто-

ваних в епістолярному, щоденниковому, публіцистичному, політичному, художньому, професійному, сімейному та інших дискурсивних жанрах. Зауважимо, що науковий дискурс привертав увагу українських та зарубіжних дослідників, зокрема Е. Вентоли, О. Галицької, С. Єлісеєвої, І. Колегаєвої, К. Хайленда, В. Цапро, С. Шепітько, А. Ярхо. Проте, як справедливо зауважує авторка рецензованої монографії, «комплексний аналіз комунікативної специфіки елітарних мовних особистостей у просторі наукового дискурсу в широкому спектрі їхньої презентаційної оригінальності ще не був представлений в українському мовознавстві, попри нагальну необхідність ідентифікації і наукової реконструкції комунікативних особливостей представників української наукової еліти», що, безумовно, визначає загальну актуальність представленого дослідження А. П. Романченко. Крім того, відзначимо, що актуальність праці увиразнюється і потребою виформування й обґрунтування основ одного з надважливих, на нашу думку, лінгвоперсонологічних напрямів, запропонованих дослідницею, – лінгвоелітології, скерованої на реконструкцію комунікативної особистості у віялі її різноаспектних виявів, визначення критеріїв і складників структурного

¹ Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 470 с.

комплексу елітарної мовної особистості, опис лінгвоіндивідуалізацій у різнотипних дискурсах і їхніх жанрових різновидах, установлення способів та засобів реалізації індивідуальності, залежних від етнічних, соціумних та інших факторів та обставин, а також виявлення й подальше розроблення типології комунікативних стратегій, за допомогою яких утілено інтенції адресанта в українському науково-лінгвістичному дискурсі. Запропонований у монографії алгоритм особистісної реконструкції уможлиблює його транспозицію і в інші дискурсивні сегменти, що уяскравлює загальний здобуток дисертантки. На увагу заслуговує і методологічна база дослідження, яка є релевантною для отримання комплексних результатів в аналізі елітарної мовної особистості. Так, авторка застосовує загальнонаукові методи аналізу й синтезу, моделювання, зіставлення, таксономічний, а також і класичні й оригінальні методи лінгвістичного аналізу, серед яких є дискурс-аналіз, компонентний і прагматичний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний та контент-аналіз, елементи Мілтон-модельної ідентифікації (зазначимо, що роботу виконано у межах наукової теми кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова «Дослідження комунікативної сугестії в поліжанрових дискурсах», якою керує фундатор Одеської школи сугестивної лінгвістики доктор філологічних наук, професор Т. Ю. Ковалевська), що в цілому виформувало об'єктивне й стереометричне уявлення про різні презентації досліджуваного предмета.

Як переконує авторка монографії, елітарна мовна особистість вирізняється нестереотипним мовомисленням, високим рівнем комунікативної компетенції, індивідуальним світобаченням і світовідчуттям, що виявляється під час різножанрових інтеракцій. Поєднання загальнонародних та особистих знань, стратегій, концепцій уможлиблює реалізацію такої мовної особистості завдяки виформуванню її власних мовних уподобань і самобутньої мовленнєвої поведінки в комунікативному просторі наукового дискурсу.

Для досягнення поставленої мети – з'ясування комплексу виявів комунікативної специфіки елітарної мовної особистості в українському науково-лінгвістичному дискурсі, критерії виокремлення якого переконливо представлено у третьому розділі роботи, – дослідниця вирішує низку конкретних завдань: деталізує виміри реконструкцій особистості в сучасній науковій парадигмі, описує теоретичне підґрунтя кваліфікацій мовної особистості в лінгвоперсоналогії, дефінує опера-

ційні поняття *мовна, комунікативна і дискурсна особистість*, висвітлює підходи до проблеми типологізації мовних особистостей у сучасній науці, встановлює критерії, ієрархію й одиниці рівневої організації структури мовної особистості, розкриває суть поняття *елітарна мовна особистість* і подає параметри її виокремлення в різнотипних дискурсах. Крім цього, в монографічній праці виявлено специфіку наукового дискурсу в категорійному та жанровому обсязі, схарактеризовано етапи дослідження елітарної мовної особистості вченого в досліджуваному дискурсі, проаналізовано індивідуалізації особистості вченого-лінгвіста на лексико-семантичному, фразеологічному, синтаксичному рівнях, що відповідають вербально-семантичному й лінгвокогнітивному ярусам у структурі мовної особистості, розроблено таксономію комунікативних стратегій наукового дискурсу на матеріалі праць мовознавчого спрямування, виокремлено особливості реалізації комунікативних тактик у межах виявлених стратегій указанного дискурсу, розроблено теоретичні засади нового наукового напрямку – лінгвоелітології. Поставлені завдання вирішуються на обсяжному фактичному матеріалі, представленому різножанровими текстами українського наукового дискурсу мовознавчого спрямування, репрезентованими в писемній (монографії, статті, автореферати, рецензії, відгуки) та усній (радіопередачі, відкриті лекції, а також виступи, поширені в інтернет-мережі) формах, авторами яких є відомі в Україні та за її межами вчені – член-кореспондент Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор, фундатор Одеської ономастичної школи Ю. О. Карпенко, доктор філологічних наук, професор, фундатор лінгвоекологічного напрямку досліджень одеських мовознавців О. І. Бондар, а також доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України, Почесний професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, відомий в Україні і за її межами діалектолог, історик мови П. Ю. Гриценко. Особливе захоплення викликає й особистість члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора С. Я. Єрмоленко. Залучений матеріал та запропонований системний аналіз стратегій і тактик цих високоповажних особистостей у полі наукового дискурсу уможливив виявлення їхніх спільних і відмінних маркерів та моделей, що, у свою чергу, дало змогу створити комплексну модель елітарної особистості українського вченого-лінгвіста.

Зазначимо, що монографічну працю добре структуровано. Вона складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (приємно, що авторка активно залучає і праці закордонних учених – близько 50 позицій) та додатків. У вступі наявні всі необхідні елементи: обґрунтування актуальності, формулювання мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження, характеристика джерельної та фактичної бази, використаних методів, визначення наукової новизни, теоретичної і практичної цінності тощо.

Перший розділ «Теорія мовної особистості в сучасній науковій парадигмі» присвячено огляду наукових здобутків різних галузей науки, що сприяли формуванню теорії мовної особистості і з'ясуванню специфіки формування та кола інтересів лінгвоперсонології (історичні підвалини, вектори вивчення мовної особистості, теоретичні засади), також схарактеризовано проблеми таксономії і структурної організації мовної особистості.

У другому розділі «Елітарна мовна особистість в діяхронії й синхронії різнотипних дискурсів» потрактовано поняття *елітарна мовна особистість* та обґрунтовано параметри її виокремлення, проаналізовано наявні дослідження таких особистостей у різнотипних дискурсах (медійному, епістолярному, щоденниковому, художньому). У ньому авторка виявляє спільні та розбіжні аспекти аналізу елітарних мовних особистостей у статусно- й особистісно-орієнтованих дискурсах.

У третьому розділі «Науковий дискурс як простір реалізації елітарної мовної особистості» проаналізовано основні ознаки, завдання й аспекти дослідження наукового дискурсу, його найважливіші категорії (адресантність, інтертекстуальність, інтердискурсивність) та жанрову стратифікацію. Тут авторка обґрунтовує обрану для аналізу референтну групу елітарних мовних особистостей, відомих в Україні та за її межами, які в переважній більшості представляють Одеську і Київську лінгвістичні школи. Вважаємо, що перелік високоповажних представників української наукової еліти, безумовно, міг би бути розширений, проте віддаємо належне коректності авторки монографічного дослідження, яка зуміла дуже тактовно обґрунтувати свою позицію.

Четвертий розділ, що стосується лінгвоіндивідуалізації елітарної особистості, охоплює питання її експлікації на вербально-семантичному та тезаурусному ярусах, зокрема лексико-семантичного, фразеологічного, синтаксичного рівнів. Особливу увагу привертає метафорика, епітетика, лінгвокреативна фраземіка вчених, позначена оригіналь-

ністю їхнього мислення й світогляду. У науковому доробку кожного з аналізованих учених синтезовано, як помітила авторка монографії, загальне, що інтегрує праці дослідника в простір української і світової науки, та особистісне, яке індивідуалізує дослідницький підхід, спосіб викладу матеріалу та вербальну репрезентацію як зразок вияву монологічності науковця. Авторка виокремлює й переконливо аналізує елокутиви як засіб формування прагматики наукового тексту, а в цих межах виокремлює особливу роль дискурсивної метафори, епітетних структур, фраземіки як вияву національно-культурного і лінгвокреативного складника мовної особистості. На особливу увагу заслуговує й інтерогативність, окличність та інтонаційна незавершеність як синтаксичні вияви елітарної мовної особистості, а також засоби ускладнення в просторі наукового лінгвістичного дискурсу, зокрема вставні компоненти як дискурсиви в науковому мовленні, комунікативно-прагматичні параметри дискурсивних слів, вставлені поширювачі речення як засіб комунікативного впливу та структура, семантичні відношення й функції вставлених речень. Пор. питальні речення у Ю. О. Карпенка: *І яка різниця між формами з як і що?; Які риси притаманні нації?; А якого бога міг дати Дажбог?; Але за якими критеріями оцінювати назву твору?;* уточнювальну питальність у О. І. Бондаря: *Чи коректно в такому разі говорити просто про вплив однієї мови на іншу?; А чи мала система фонем у своєму складі зредуковані в кінці XI ст., на початку XII ст., в середині XII ст.?*; окличні речення у С. Я. Єрмоленко: *А які можливості прикметникового словотворення розкриваються у формах, що взаємоуподібнюються суфіксами, однаковим способом передавання статичної ознаки!* та П. Ю. Гриценка: *... таким розмаїттям свідчень про /e/, поданих з фонетичною точністю й водночас просторовою визначеністю, досі не міг оперувати жоден славіст!* Узагалі маємо відзначити прекрасний добір прикладів, які справді ілюструють багатимірність, своєрідність – і разом із тим певний стрижень, який дає підстави казати і про спільні, об'єднанні риси української наукової еліти.

У п'ятому розділі «Стратегії й тактики елітарної особистості вченого-лінгвіста в просторі наукового дискурсу» досліджено прагматичний рівень, що зосереджений на вивченні комплексу використовуваних українською елітарною мовною особистістю комунікативних стратегій і тактик, вербалізованих за допомогою різних засобів. Таксономія комунікативних стратегій наукового дискурсу охоплює дослідницькі, оцінювальні й

концептуальні типи. Цілком логічно визнано, що стратегіями дослідницького характеру є аргументативна стратегія і стратегія самопрезентації, до оцінювальних стратегій науково-лінгвістичного дискурсу уналежнено соціативно-інфлюктивну стратегію та стратегії критики й хеджування, концептуальне спрямування пріоритетів науковця здійснюється завдяки ціннісним стратегіям – мовно-патріотичній та естетичній. З-поміж виокремлених стратегій на особливу увагу заслуговує хеджувальна стратегія, утілювана за допомогою тактик поради, компенсації, апроксимації та мітигації. Цікавим та оригінальним, на нашу думку, є вирішення авторкою різновидів аргументації: аргументи-віяло, аргументи-дерево, аргументи-ланцюжок. Хотілося б, щоб авторка більше уваги приділила екологічній сугестивності комунікативних реалізацій високоповажних науковців, оскільки вміння переконувати, впливати на аудиторію (і студентську, і загальну) є невід'ємною рисою елітарної особистості, і наукової – першочергово.

Загальні висновки містять основні результати дослідження комунікативної специфіки індивідуалізації елітарної мовної особистості українського вченого-лінгвіста, її самотності та перспективи подальшого опрацювання наукового й інших дискурсивних жанрів у зазначеному напрямі. У роботі наявні таблиці та діаграми, що унаочнюють результати дослідження.

Наукова новизна роботи А. П. Романченко полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві комплексно досліджено елітарну мовну особистість вченого-лінгвіста, встановлено домінування україноцентричного світогляду, обґрунтовано поняття *елітарна мовна особистість*, визначено критерії її виокремлення, виявлено специфіку лінгвоіндивідуалізацій елітарної мовної особистості вченого-мовознавця, виявлено й схарактеризовано комплекс комунікативних стратегій і тактик у межах науково-лінгвістичного дискурсу.

Безперечною є теоретична й практична цінність виконаного дослідження. Теоретичне значення полягає в поглибленні основ теорії лінгвоперсонології, встановленні специфіки реконструкції елітарної мовної особистості вченого-мовознавця, поясненні сутності такої особистості, обґрунтуванні параметрів її виокремлення, систематизації таксономії мовних особистостей у різних розділах мовознавчої науки, доповненні критеріїв, ієрархії та одиниць рівневої структури мовної особистості, що і дало змогу обґрунтувати новий напрям дослідження – лінгвоелітологію.

Комплексний аналіз наукового дискурсу на основних ярусах (вербально-семантичному, лінгвокогнітивному та прагматичному) на широкому фактичному матеріалі певною мірою поглибить теорію дискурсології, комунікативної лінгвістики, лінгвоперсонології, сугестивної лінгвістики, психолінгвістики та ін. Пропонований у монографії новий напрям дослідження стане поштовхом для активного опрацювання елітарних мовних особистостей, які реалізували себе в різних типах дискурсу. Одержані результати дослідження, безумовно, прислужаться у викладанні базових курсів із сучасної української мови (лексикологія та фразеологія, морфологія, синтаксис), стилістики й культури мови, а також під час вивчення комунікативної лінгвістики, дискурсології, теорії мовної особистості, проблем світового мовознавства, в спеціальних вишівських курсах із наукового мовлення, лінгвоперсонології. Також вони можуть застосовуватись у створенні підручників і посібників із лінгвоперсонології, стануть надійним підґрунтям під час написання кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня бакалавра, магістранта або доктора філософії чи доктора наук філологічного напрямку.

Актуальність висвітлюваної проблематики мотивовано значним інтересом до питань реалізації антропоцентричного чинника в мові, до питань мовної свідомості вченого, його світоглядних орієнтирів, експлікованих у різножанрових наукових працях. З огляду на домінанту ціннісного характеру дослідника в науковій та інших сферах, що відбиті в його доробку, комплексне й системне дослідження здобутків елітарної мовної особистості є вкрай важливим та затребуваним. Великі наукові успіхи відомих мовознавців, вербальне оформлення результатів їхньої наукової діяльності, комунікативна специфіка вираження і способи втілення авторських інтенцій слугують взірцем осмислення світу, науки й мови.

З огляду на сказане вважаємо, що рецензоване монографічне дослідження А. П. Романченко має фундаментальний характер, спирається на набутки багатьох мовознавчих наук: лінгвоперсонології, комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики, дискурсології, сугестивної лінгвістики, психолінгвістики. В ній висвітлено важливі для сучасної науки питання, які стосуються елітарної мовної особистості, що зацікавлять і фахівців-мовознавців, і представників інших галузей знання – психологів, соціологів, журналістів, що увиразнює наукову вагу і практичну цінність виконаного А.П. Романченко монографічного дослідження.